

Margareta BAŠARAGIN¹

„Ženske studije i istraživanja”, Novi Sad

ENCIKLOPEDIJSKI TEKST O ZNAMENITIM ŽENAMA

(Uglješa Belić, *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost*, Novi Sad: Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, VANU, 2018, 206 str., ISBN 978-86-81428-02-3)

Knjiga *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost* nastaje kao rezultat rada autora Uglješe Belića na doktorskoj disertaciji „Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: interdisciplinarni pristup”, odbranjenoj 2016. godine u Centru za rodne studije, ACIMSI, Univerziteta u Novom Sadu pod mentorstvom profesorke emerite Svenke Savić i profesorke Svetlane Tomin. Knjiga je objavljena u ediciji Fondacije akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija kao 18. knjiga u ediciji.

Prema rečima samog autora, ova knjiga je u odnosu na doktorsku disertaciju „u mnogim svojim delovima proširena i dopunjena primerima drugih vidova diskriminacije enciklopedijskog teksta ne samo rodno diskriminativnog” (Belić 2018, 2).

Belić u knjizi problematizuje uticaj ideologija na odabir sadržaja i uobličavanje enciklopedijskog teksta, što za rezultat ima implicitnu i eksplicitnu diskriminaciju, naročito prema znamenitim ženama. Pri tome pod ideologijom on podrazumeva uticaj političkog konteksta na nastanak enciklopedije, tj. vladajuća nacionalna, kulturna, rodna i jezička određenja prostora i vremena u kojem enciklopedija nastaje. Autor traga za odgovorom na pitanje „čega ima, ali isto tako i koga i čega nema” (ibid., 6) u enciklopedijskoj odrednici. U tom smislu je prema autoru enciklopedijski tekst sugestivan i poseduje ubeđivačku snagu, pa njegovi korisnici i korisnice sve podatke o određenoj ličnosti bezrezervno prihvataju.

1 E-mail: margareta.basaragin@gmail.com

Knjiga je strukturirana tako da nakon „Uvoda” (1–17) slede „Metodologija istraživanja” (18–30), „Rezultati istraživanja” (131–144), „Literatura” (149–152), apstrakt na engleskom jeziku (153–154), „Prilozi” (155–198) i „Imenski registar” (199–206).

U „Uvodu” autor daje pregled razvoja enciklopedijskih projekata na prostoru nekadašnje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, SFRJ, potom Republike Srbije i AP Vojvodine. Polazi od stanovišta „da je enciklopedija naučno delo uvek rodno, politički, kulturološki, ideološki i jezički određeno, dakle enciklopedijski tekst jeste ideologizovan” (Belić 2018, 1). Takođe ističe da „[z]a sada izostaje valjana diskusija o osobinama enciklopedijskog teksta kao jednog tipa naučnog diskursa kod nas u kojem se prepoznaje moć institucija” (ibid., 8). Već se tu otkriva glavna namera autora da ovom knjigom predloži model „kako bi mogla izgledati enciklopedijska jedinica sa stanovišta rodno osetljivog jezika i nediskriminatorne retorike kao obrazac rodno nediskriminatornog enciklopedijskog teksta” (ibid.), koja bi uvažavala doprinose znamenitih žena. Pri tome pod rodno osetljivim jezikom autor ne podrazumeva samo upotrebu ženskih gramatičkih oblika kada je u pitanju imenovanje ženskih osoba, njihovih zanimanja ili titula u tekstu enciklopedije. Isto tako je za autora važan sadržaj samog enciklopedijskog teksta i namera pisanja određene enciklopedijske odrednice. Belić naime polazi od stanovišta da je enciklopedija „muška percepcija vrednosti za nacionalnu (ili evropsku ili civilizacijsku kulturu), pa se stoga dekonstruiše ovaj stav, pored ostalog i analizom jezičke forme” (ibid.).

Cilj istraživanja je

„provera postojanja implicitne diskriminacije prema ženama iz različitih grupa u postojećim enciklopedijskim odrednicama, te predlog za prezentaciju žena u enciklopedijskom tekstu kojim se uvažavaju rodne i druge razlike i specifičnosti kako iz istorijske tako i iz savremene perspektive” (ibid.,18).

Istraživačkom problemu Belić pristupa holistički i služi se dvama međusobno dopunjujućim teorijskim određenjima. Feminističku osnovu čine teorija drugosti (Bovuar 1983) i metod kritičke analize diskursa (Wodak and Meyer 2009), koje su autoru poslužile „kao osnova za unutrašnju analizu enciklopedijskih odrednica o ličnostima” (Belić 2018, 10). Elemente inter-

kulturalnosti Belić proučava služeći se teorijom evolucijske kulturne ekologije, po kojoj su „kulture nematerijalni sistemi koji su labavo determinisani, za razliku od prirodnih zakona”, a „u fokusu naučnog interesovanja [su] strukture kulturnih sistema ili kulturni ekosistemi koji mogu biti u tri nivoa: individualni, socijalni i etnički” (Finke 2014, 11–13).

U okviru poglavlja „Metodologija istraživanja”, vredan pažnje je korpus empirijskih podataka. Prvi deo čine odrednice u postojećim enciklopedijama na slovo A i B u periodu od 90 godina (od 1925. do 2014), objavljene u *Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj* (1925), *Enciklopediji Jugoslavije* (prvo izdanje: 1955–1971; drugo izdanje: 1980–1990), *Srpskoj enciklopediji* (Tom 1: knj. 1–2) u 2010. i 2011, i *Enciklopediji Vojvodine* od 2011. do 2014.

Drugi deo čini korpus koji je Belić formirao od 106 odrednica (za sva slova) kao primer pisanja enciklopedijskog teksta o znamenitim ženama koji služi kao model za nediskriminatorni postupak. Sačinjen je na osnovu dostupne literature iz različitih disciplina o doprinosima žena razvoju društva iz istorijske i savremene perspektive koje su početkom 21. veka priredile istraživačice sa (bivšeg) srpskohrvatskog govornog područja. Danas je dostupno javnosti preko 1.000 različitih biografija žena iz različitih oblasti delovanja: u nauci uopšte (Popović 2012), u oblasti hemije (Ristić 2012), muzike (Klem Aksentijević 2016), posebno za savremene kompozitorke u Srbiji (Kostadinović 2014), političarke (Subotički 2012; 2013), o profesorkama univerziteta (Savić 2015) i o ženama u pojedinim organizacijama (Savić i Mitro 2015). Većina ovih biografija nastaje kao produkt rada na dugoročnim projektima pri Udruženju „Ženske studije i istraživanja” u Novom Sadu, „Znamenite žene Novog Sada” (rukovodi Gordana Stojaković) i „Životne priče žena” (rukovodi Svenka Savić).

Autor je u tu svrhu sastavio uputstvo za formiranje teksta odrednice koje vodi računa o rodno osetljivoj upotrebi jezika i to je jedan od značajnih doprinosa ove knjige. Sve odrednice prema ovom uputstvu imaju strukturu od četiri osnovna elementa: naziv odrednice, podaci za identifikaciju, tekst odrednice i bibliografija i literatura. Peti deo može biti fotografija koja treba da prati tekst.

Rezultati istraživanja u celosti jasno pokazuju da je rodna diskriminacija u enciklopedijskom tekstu konstantna u dugom vremenskom periodu od skoro jednog veka, dok drugi vidovi diskriminacije odražavaju ideologiju

vremena u kojem su nastajali. Autor uočava i beleži nedostatke i propuste u metodologijama i konceptima dosadašnjih enciklopedijskih projekata da bi pokazao da su mnoge znamenite žene izostavljene iz ovog najvažnijeg društvenog popisa (enciklopedija), koji bi trebalo da ima obeležje svestremenosti, a njihovi doprinosi su umanjeni ili su pak u potpunosti marginalizovani.

Belić najpre daje rezultate analize proučavanih enciklopedija na slova A i B u vezi sa ukupnim učešćem žena u formiranju enciklopedijskog teksta, prisustvom znamenitih žena u enciklopedijama te njihovim oblastima delovanja. Autor donosi podatke da su žene u veoma malom broju prisutne kao autorke enciklopedijskih odrednica, veoma retko učestvuju u radu glavne redakcije i uređivačkog odbora. Oblasti delovanja uspešnih žena su prevashodno umetnost i obrazovanje, što potvrđuje široko rasprostranjeni narativ da ženske osobe stereotipno služe za zabavu i brigu o deci i mladima. Treba istaći da Belić u protoku vremena, naročito u *Enciklopediji Vojvodine*, konstatuje blagi pomak u pravcu uvažavanja ženskog stvaralaštva i učešća žena u procesu proizvodnje znanja.

Druga celina problematizuje rezultate dobijene na osnovu karakterističnih primera (odrednica) o spisateljici Eustahiji Arsić i političkoj ličnosti Jovanki Broz. Zaključuje da je u postojećim enciklopedijama uobličenje teksta rodno diskriminatorno, da je odabir podataka o ovim ličnostima manjkav i da sve tekstove potpisuju muške osobe. Upotreba rodno osetljivog jezika izostaje kada je u pitanju imenovanje date ženske osobe, njenog zanimanja, a njena identifikacija se nedopustivo vezuje za patrijarhalnu predstavu žene u našem društvu. U tome prednjači određivanje znamenite ženske osobe kao supruge i insistiranje na opisu bračnog stanja.

Na kraju Belić prikazuje rezultate istraživanja novoformiranog korpusa enciklopedijske odrednice o ženama i tu podvlači da one

„moraju biti korektne u smislu njihovog odabira i uvrštavanja, jezičke formulacije i kompozicije odrednice. Isto tako, načela interkulturalnosti nalažu na konstruktivno uočavanje i razumevanje kulturnih i individualnih razlika, dakle na prevladavanje stereotipa i predrasuda” (Belić 2018, 142).

Stoga predlaže formiranje enciklopedije koja bi vodila računa o promeni ženske realnosti, proizvodnji znanja i demistifikaciji patrijarhata. U tom

procesu ključnu ulogu ima poštovanje principa interkulturalnosti. Za autora to znači uspostavljanje kontinuiteta između Mi i Drugi kada je u pitanju uzajaman odnos različitih kulturnih zajednica u najširem smislu (rodno, starosno, nacionalno, jezički i sl. uslovljenih).

U „Zaključku” Belić sumira rezultate istraživanja. Ističe da „je žanr enciklopedijskog teksta sazrevao u srpskom jeziku tokom gotovo jednog veka i da danas u njemu nije prisutna rodno osetljiva dimenzija, a da interkulturalnost nije sistemski okvir” (ibid., 147). To svakako ne odgovara osnovnoj nameni enciklopedije da „pruži proverena i savremena, naučna znanja o ličnostima i pojavama” sa ciljem da zaštiti i prikaže „kulturne i civilizacijske baštine na naučno ubedljiv i objektivan način” (ibid.).

Nemali doprinos ove publikacije jesu „Prilozi”. U njima su sadržane tabele sa podacima o znamenitim ženama u enciklopedijskim odrednicama iz celokupnog korpusa. Tako prikazani podaci postaju lako dostupni za neka buduća istraživanja.

Knjiga *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost* nam otvoreno predočava da enciklopedijske tekstove sačinjavaju „muškarci izuzetne akademske moći” (ibid., 3). Oni direktno utiču na produkciju znanja našeg društva i formiranje ukupne društvene svesti u kom veoma malo prostora ostaje za znamenite žene. Knjiga nam poručuje da je uvažavanje znamenitih osoba koje su živele i delovale na našem prostoru moguće ostvariti tek kada se ideološki obojeni tekst isključi iz enciklopedija. To je moguće ostvariti poštovanjem principa interkulturalnosti i oslobodjenjem od stereotipa.

Knjiga otvara pitanje kriterijuma po kojoj neka osoba postaje znamenita. Jasno je da ideologija određuje sagledavanje i vrednovanje doprinosa neke osobe društvu, što jeste preduslov da se nađe u enciklopediji. U tom procesu posebno se izdvaja uticaj rodne pripadnosti date osobe jer je očigledno da su žene više izložene višestrukoj diskriminaciji i to pre svega putem jezičkog opisa i identifikacije u tekstu same enciklopedijske odrednice.

Diskriminacija se u enciklopedijskim odrednicama ogleda pre svega u načinu uobličjenja teksta same odrednice, njenoj kompoziciji i sadržaju te odabiru znamenitih žena. Uloga rodno osetljivog jezika za prevazilaženje ove prakse je odlučujuća jer podrazumeva promišljanje o jezičkom izrazu.

LITERATURA

- Bovoar, Simon de. 1982. *Drugi pol* 1–2. Prevele Zorica Milosavljević i Mirjana Vukmirović. Beograd: BIGZ.
- Finke, Peter. 2014. *Citizen Science. Das unterschätzte Wissen der Laien*. München: Oekom.
- Klem Aksentijević, Ana. 2016. „Rod i profesija u umetnosti: diplomirane izvođačice na gudačkim instrumentima na akademijama umetnosti u Novom Sadu, Banja Luci i Zagrebu (1990–2014).” Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu.
- Kostadinović, Nataša. 2014. „Rodna analiza u pisanim tekstovima o kompozitorkama Srbije krajem 20. i početkom 21. veka.” Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu.
- Popović, Dragana. 2012. *Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ristić, Ljiljana. 2012. *Prve hemičarke u Srbiji*. Beograd: Centar za promociju nauke i Srpsko hemijsko društvo.
- Savić, Svenka. 2015. *Profesorke Univerzita u Novom Sadu: životne priče*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja, Futura publikacije.
- Savić, Svenka, i Veronika Mitro. 2015. „Ženske romske nevladine organizacije u Vojvodini: 2000–2014.” U *Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura 2*, uredili/e Duško Radosavljević, Miroslav Keveždi i Eva Vukašinić, 191–204. Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine.
- Subotički, Dijana, ur. 2012. *Životne priče političarki iz Vojvodine*. Novo Miloševo: Banatski kulturni centar; Kikinda: Udruženje građana „Postpesimisti Kikinde”.
- Subotički, Dijana, ur. 2013. *Životne priče političarki iz Vojvodine*. Novo Miloševo: Banatski kulturni centar; Kikinda: Udruženje građana „Postpesimisti Kikinde”.
- Wodak, Ruth, and Michael Mayer, eds. 2009. *Methods of Critical Discourse Analysis*. Los Angeles: Sage.